

ÇOCUK HAKLARI VE REFAHI SEMPOZYUMU

SONUÇ RAPORU

Raportör: Prof. Dr. Fulya Sarvan-Sempozyum Başkanı

25-26 Nisan 2024 tarihlerinde Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği Antalya Şubesi organizasyon desteğiyle Akdeniz Üniversitesi ev sahipliğinde Atatürk Konferans Salonunda gerçekleştirilen “Çocuk Hakları ve Refahı Sempozyumu”nda 37’si sözlü 11’i poster olmak üzere 48 bildiri sunulmuş, çocuk hakları ve refahını tehdit eden çok önemli başlıklarda bilimsel çalışmaların verileri, sonuçları ve önerileri paylaşılmıştır.

Çocukları tehdit eden konulara çok disiplinli bir yaklaşım getiren bu sempozyumda paylaşılan ve tartışılan konu başlıkları ile ilgili kamuoyunun aydınlatılmasında yarar görülen sempozyum sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

ÇOCUK YOKSULLUĞU

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2023 yılı parasal yoksulluk ölçümü verilerine göre Türkiye’deki yoksul çocuk oranı %31,3’tür. Söz konusu bulgu **Türkiye’de 7 milyon çocuğun (her 3 çocuktan 1’inin) yoksulluk içinde yaşadığını** ifade etmektedir. Parasal çocuk yoksulluğu, çocuğun beslenmeden eğitime, yaşam koşullarından kendini geliştirme imkanlarına kadar pek çok alanda yoksunluk yaşadığını göstermektedir.

Sosyal göstergelerin de dahil edildiği bir yöntem olan çok boyutlu yoksulluk ölçüm yöntemi göz önünde bulundurulduğunda, çocuk yoksulluğu oranının %31’den çok daha yüksek çıkması beklenmektedir. TÜİK’in 2017 yılı verileri hanedeki çocuk sayısının artması durumunda hanenin çok boyutlu yoksulluk şiddetinin arttığına işaret etmektedir. Türkiye’nin batısından doğusuna doğru gittikçe çocuk sayısındaki artışla birlikte çok boyutlu yoksulluk da olumsuz yönde seyir izlemektedir. Çocuk yoksulluğu çok ivedi ve seferberlik niteliğinde **kapsamlı politikalarla ele alınması** gereken en kritik çocuk hakları ihlallerinden biri olarak görülmelidir. Bu kapsamda en öncelikli politika devlet okullarındaki çocuklara **bir öğün sağlıklı okul yemeği** organizasyonunun ivedilikle gerçekleştirilmesi olmalıdır.

Çocuk yoksulluğuyla mücadele için diğer bir önemli politika da kamusal alanlarda **çocuğun kendisini gerçekleştirebileceği ve yapabilirliklerini artırabileceği koşulların sağlanmasıdır**. Mekânsal anlamda geliştirilen politikalar çocuk yoksulluğu bağlamında zayıf kalmaktadır. Bu bağlamda sosyo-mekânsal bütünleşmenin sağlanması için kamusal politikaların yanında çocuğun ihtiyaç duyduğu mekanlarda, **kamusal alanlarda bütünleştirici politikaların uygulanmasına ve bütünleyici mekânsal düzenlemelere** (parklar ve pazar alanları örnekleriyle) ihtiyaç vardır.

Kamusal alanların düzenlenmesinde engelli çocuklar da özel olarak dikkate alınmalıdır. Engelli çocuklar, normal gelişim gösteren akranlarına göre fiziksel olarak daha az aktiftir ve oyun alanlarına katılım konusunda birçok engelle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda **engelli çocukların oyun aktivitelerine katılımlarını teşvik edici düzenlemeler** yapılarak daha kapsamlı katılım kalıplarına ilişkin politika ve mevzuat geliştirilmesi gereklidir.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Türkiye’de TÜİK Çocuk İşgücü Anketi (2019) sonuçlarına göre 32.000’i 5-11 yaş arası olmak üzere 700.000’den fazla çocuk ekonomik faaliyette bulunmaktadır. Bu çocukların %34,3’ü (247 bin) eğitimine devam etmemektedir. Bu veriler COVID pandemisi öncesine aittir ve UNİCEF pandemi ve sonrasında yaşanan deprem nedeniyle, Türkiye’de çocuk işçiliğinin arttığı yönünde endişelerini dile getirmiştir. Son 10 yılda 671 çocuk işçi iş kazası nedeniyle kaybedilmiştir. Ölümlü kazalar en çok tarım ve orman iş kolunda gerçekleşmiştir.

Çocukları işgücüne katılmaya zorlayan nedenlerin başında yoksulluk gelmektedir. Ayrıca eğitim eksikliği, aile baskısı, göç, bölgedeki savaşlar, doğal afetler ve işgücü piyasasında özellikle Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerdeki (KOBİ) talep artışı gibi faktörler de çocukları işgücüne katılmayı yönlendirmektedir. Türkiye’nin çocuk işçiliğini bitirme yönündeki yasal mevzuatında bir sorun

yoktur. Ancak **mevcut yasaların etkin bir şekilde uygulanmasında ve denetlenmesinde sorunlar vardır**. Ayrıca “mesleki eğitim merkezleri” staj eğitimi adı altında 15-18 yaş arasındaki çocukların tehlikeli işletmelerde çalışmalarına olanak tanınması çocuk işçiliğinin sonlandırılması önünde en büyük engeli oluşturmaktadır. Kamuoyuna yansıyan sorunlar **Mesleki Eğitim Merkezleri (MESEM) olarak adlandırılan programların uygulamalarındaki sorunların ivedilikle ele alınması ve ciddi bir denetim mekanizması oluşturulması** gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan görüşmelere bağlı olarak yapılan analizler suça sürüklenmiş göçmen çocuklarda erken yaşta çocuk işçiliğinin oldukça yaygın olduğunu göstermiştir. Çalışma koşulları ve bu koşullar içerisinde madde kullanımının sıklığı çocuklarda çok erken yaşta madde kullanımına bağlı olarak bağımlılıklar gelişmesi ve suça sürüklenme ihtimallerini artırdığı düşünülmüştür.

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ ÇOCUKLARIN SORUNLARI

Türkiye İstatistik Kurumu (2019) verilerine göre 15-17 yaş grubu çocukların %23,7’si sanayi, %30,8’i tarım ve %45,5’i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Özellikle tarımsal üretimin yoğun olduğu ekim ve hasat dönemlerinde yaklaşık bir milyona yakın ailenin çocukları ile birlikte mevsimlik gezici tarım işçisi olarak yöreden yöreye göç ettiği tahmin edilmektedir. Mevsimlik tarım işçisi çocuklar ve aileleri yaşadıkları yerden uzakta aylarca oldukça zor şartlarda hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Özellikle çocukların yetersiz ve dengesiz beslenmesi, barınma koşullarının hijyenik olmaması, eğitimden mahrum kalma, sosyal ve kültürel aktivitelere ulaşamama gibi birçok sorunları bulunmaktadır. Mevsim tarım işçisi çocuklara **uygun yaşam ve çalışma koşullarının oluşturulması** için kamu kurumlarına, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına mevsimlik tarım işçisi ailelerin yerleşecekleri alanlarda elektrik, su, tuvalet, banyo gibi zorunlu gereksinimleri karşılayacak **altyapı koşullarının sağlanması, çocukların eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması** konusunda ivedilikle yenilikçi çözümler üretme görevlerini yüklemektedir.

ÇOCUK HAKLARI VE REFAHI İÇİN ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI

Çocukların dahil olduğu her toplumsal meselede **karar alıcı otoriteler (yasama, yürütme, yargı)**, hem Anayasa’nın 41. maddesi hem de Türkiye’nin taraf olduğu BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 3. maddesi uyarınca **“çocuğun yüksek yararını” gözetmekle yükümlüdür**. Bu ilkenin çocukları ilgilendiren tüm hukuki süreçlerde dikkate alınması önemlidir.

Anayasal ve ilkesel düzeyde yer alan böylesine bir ifadenin çocuğun menfaati ile çatışan diğer menfaatler söz konusu olduğunda nasıl somutlaşacağı önemli bir problem olarak belirmektedir.

Kavramın, yasal bir ilke olma yönü, bir yasal düzenlemenin birden fazla yoruma açık olması halinde, çocuğun yüksek yararına en etkili şekilde hizmet eden yorumun seçilmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Kavramın bir usul kuralı olma yönü ise, bir çocuğu ya da çocukları etkileyecek bir karar alındığında (bu yargısal, yasal ya da idari olabilir), **karar alma sürecinin, kararların ilgili çocuk ya da çocuklar üzerinde olası olumlu ve olumsuz etkilerinin değerlendirilmesini** ifade etmektedir.

Çocuğun üstün yararı ilkesi doğrultusunda alınabilecek kararlara bir örnek, **evlilik birliğinin boşanmayla sona ermesi halinde ortak velayete hükmedilmesidir**. 2017 yılına kadar Yargıtay içtihatları, Türk pozitif hukukuna göre boşanmadan sonra velâyetin birlikte kullanılamayacağı, velâyetin tek başına ana veya babadan birine ait olacağı yönündeydi. Ancak Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 20.02.2017 tarihli ve E. 2016/15771 K.2017/1737 sayılı kararında ilk defa ortak velayetin, Türk kamu düzenine açıkça aykırı olduğunu ya da Türk toplumunun temel yapısı ile çıkarlarını ihlal ettiğini söylemenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Devamında aile mahkemeleri de boşanmadan sonra ortak velayet yönünde karar vermeye başlamıştır. Mahkeme kararları incelendiğinde, yalnızca anlaşmalı boşanma davalarında ortak velayete karar verildiği ancak ortak velayet oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Evlilik birliği devam ederken, velayeti birlikte kullanan ve bu konuda eşit haklara sahip olan tarafların, boşanma halinde de çocuğun üstün yararına aykırı olmaması koşuluyla velayeti birlikte kullanmaları mümkündür. Ancak mahkeme kararlarına bakıldığında, her ne kadar tarafların eşit

olduğundan bahsedilse de ortak velayet yönünden oybirliği koşulunun arandığı görülmektedir. **Ortak velayet yönünden oy birliğinin aranması, ilgili protokolde belirtilen eşitlik ilkesine aykırıdır.**

Anayasal bir standart olan insan haklarına saygılı devlet anlayışı gereği, devlet tarafından garanti edilen insan hakları olgusu, yetişkinlere nazaran daha korunmasız bir durumda olan ve bu yüzden daha fazla korunmaya ihtiyaç duyan çocukların hakları bakımından eşgüdümlü ve kimi durumlarda öncelikli ilerlemektedir. Toplumunu oluşturan bireyler, suçların önlenmesi, önlenemediğinde de suçların soruşturulması, kovuşturulması ve bunlardan dolayı faillerin cezalandırılması görevini devlete bırakmışlardır. Fakat **bu görevin devlete bırakılmış olması, kamu düzenini ilgilendiren bir suçla karşılaşan bireyleri sorumluluktan kurtarmaz.** Bu kişilerin de suç vakıalarını ihbar etme yükümlülüğü bulunmaktadır. **Zira suçların önlenmesi ve suçluların cezalandırılması bir hak olmakla beraber aynı zamanda bir yükümlülüktür.** Çocuk istismarı gibi yukarıda vurgulanan eksende öncelik arz eden bir durumda, istismar vakıalarının ortaya çıkarılarak bu fiilleri gerçekleştirenleri cezalandırabilmek için **istismar vakıalarını öğrenen kişilerin nasıl hareket etmesi gerektiğini belirlemek, kanun koyucuya düşmektedir.**

İstismar konusunda bir duyum alındığında, mağdur çocuğun şikâyetçi olup olmaması dikkate alınmaksızın ve idareye takdir hakkı tanınmaksızın gerekli tespit ve raporlamanın yapılarak **derhâl yetkili mercie bildirim yapılması çocuğun korunması ve istismarın durdurulması için yasal zorunluluktur.**

Bunların yanı sıra dikkate alınması gereken bir konu da, Avrupa'da ve Türkiye'de özellikle sağ popülist siyasi söylem uluslararası yasa ile koruma altına alınmış olan çocuk haklarını ve refahını tehdit ederek özellikle eğitim ve sağlık alanında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Siyasilerin ve sivil toplumun **çocukları ilgilendiren meselelerin sağ popülist siyasetin gündemine göre araçsallaştırılmasına karşı uyanık olması gerekmektedir.**

Çocuk hakları ve refahını olduğu kadar gelecek kuşakların haklarını riske atan diğer bir konu da iklim krizi ile mücadeledeki yavaşlık ve isteksizliktir. Hem şimdiki hem de gelecek kuşakların onurlu bir yaşam sürebilmesi için **iklim krizine karşı yerelden küresele uzanan farklı düzeylerde koordinasyon ve iş birliği** içinde etkili azaltım ve uyum politikalarının geliştirilmesi; bu politikaların adalet ve eşitlik temelinde uygulanması gerekmektedir.

ÇOCUKLARIN EĞİTİM SORUNLARI

Ülkemizde çocukların çok yönlü eğitim sorunları yaşadıkları bilinmektedir. Okul öncesi okullaşmanın yetersizliğinden, ilk ve orta öğretimde nitelik sorunları nedeniyle ortaya çıkan çocukların okuduğunu anlama, sayısal ve fen becerilerinin gerilemesine, öğretimde özelleşme eğiliminin ortaya çıkardığı ayrışmadan, yoksulluk ve/veya kültürel nedenlerle örgün eğitimden yararlanamayan çocukların sayısındaki artışa, özel gereksinimli bireylere ve mülteci çocuklara yeterli eğitimin sunulamamasına kadar çocukların eğitim haklarını ihlal eden birçok sorun mevcuttur. **Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan her çocuğa, anayasal hak olan “eğitimde fırsat eşitliği” hakkını koruyan sürdürülebilir eğitim politikaları geliştirilmelidir.**

Öğretmen yetiştirmede çağın ihtiyaçlarıyla uyumlu olacak şekilde ulusal ve aynı zamanda uluslararası eğitim ihtiyaçlarına uygun öğretmen yetiştirme programları geliştirilmelidir. **Öğretmen yetiştirme programlarına çok kültürlü (ülkede etnik, dil, kültür çeşitliliği ve inanç çeşitliliğini dikkate alan) değerlere duyarlı eğitim pedagojisi entegre edilmelidir.**

Araştırmalar, okul öncesi eğitimde uygulanan çok kültürlü eğitim anlayışının mülteci çocukların yaşamında ve topluma uyumunda pozitif etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Mülteci/Göçmen çocukların, sosyal dışlanma, ayrımcılık yaşamadan, kendi kültüründen kopmadan, sosyo-kültürel uyumunu, akademik ve mesleki başarılarını öne çıkaran okul tabanlı projeler geliştirilmelidir.

Çocuk ve gençlerin yaşadıkları çeşitli sorunların çözümü, ihtiyaç duydukları hizmetlerden yararlanmaları ve böylece eğitim etkinliklerini başarılı bir şekilde sürdürebilecekleri bir duruma gelmelerini sağlama gibi birçok hizmeti yürütmek üzere **okullarda sosyal hizmet uzmanı istihdamı önerilmektedir.** Ülkemizdeki ilköğretim ve orta öğretim okullarında sosyal hizmet uzmanı istihdamı olmaması ve okul sosyal hizmeti uygulamalarının yapılmaması büyük bir eksiklik. Kapasitesinin üzerinde öğrenci sayısına sahip kalabalık okullardaki rehberlik servisinin veya

sosyoekonomik sorunlar yaşıyan ailelerin bu sorunları tek başına çözmelerini beklemek gerçekçi görünmemektedir.

Çocuk haklarına yönelik en kapsamlı yasal düzenlemeler arasında yer alan Çocuk Hakları Sözleşmesine göre, taraf devletler sözleşme maddelerinin çocuklara öğretimi ve yaygınlaştırılmasını taahhüt etmektedir. Bu bağlamda **Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı 4.5.6.7. sınıf kazanımlarında ve ders kitaplarında çocuk haklarına yeterince yer ayrılmadığı tespit edilmiştir** ve yaşama hakkı, gelişme hakkı, korunma ve katılma hakkına yönelik dağılımına dikkat edilmesi önerilmektedir.

DİJİTALLEŞME VE İNTERNET ERİŞİMİ

Dijitalleşme ve internet erişiminde eşitsizlikler ülke çocukları arasında büyük fırsat eşitsizliklerine neden olmaktadır. **Dijitalleşme çocukların eğitim ve yaşam kalitesini artırmak için vazgeçilmez bir araç olarak kullanılmalı**, çocukların internete erişim haklarını güvence altına almak için devletler, eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları, teknoloji şirketleri, aileler ve bireyler, internetin etik ve vicdani kullanımını teşvik edici iş birliği yapmalıdır.

İnternetin sorumlulukla ve bilinçle kullanılması, çocukların haklarının korunması ve toplumsal refahın artırılması için kritik önemdedir. **Çocukların çevrimiçi ortamda güvende olmalarını sağlayacak çözümleri hayata geçirecek hukuki, teknik ve eğitim alanlarında çaba gösterilmelidir.**

İLKOKULLARDA MÜZİK EĞİTİMİ

Türk eğitim tarihi boyunca, müzik eğitimine okul öncesi veya ilkokul yerine ileri yaşlarda (o da yeterince kapsayıcı olmadan) yer verilmiş, en etkili olduğu dönem olan küçük yaş müzik eğitiminin ihmal edilmesinden dolayı **ülkenin müzik yetenek havuzu yeterince değerlendirilememiş**, pek çok yetenek eğitimin ilk kademelerinde kaybolmuştur/kaybolmaktadır. İnsan beynine olumlu etkileri belirlenen müziğin önemli bir eğitim aracı olarak küçük yaşlarda kullanılmasına yönelik farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. **Antalya Filarmoni Derneği ve Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün ortak Sanat İlkokulda Başlar (SİLOB) projesi gibi iyi örnekler okul öncesinden itibaren yaygınlaştırılmalı** bütün öğrencileri kapsayan yetenek taraması sonucu korolar kurulmalı; böylece öğrencilerin kendi yeteneklerinin farkına varmaları sağlanarak, gelişmelerinin önü açılmalıdır. İkinci aşamada ilkokullarda müzik derslerine müzik öğretmenleri tarafından verilmesi sağlanmalıdır. İlkokullara en az bir müzik öğretmeni atanmalıdır. Çocuk Müzik Okulları açılıp yaygınlaştırılabilir.

ÇOCUKLARIN MADDE BAĞIMLILIĞI SORUNLARI

Çocuk-ergenler madde kullanımına başlama açısından riskli bir grup olup maddenin olumsuz etkilerine karşı daha savunmasızdırlar. Dünya uyuşturucu raporuna göre (2023), çoğu ülkede ergenler genel nüfus içinde daha fazla oranda madde kullanmaktadır. **Türkiye Uyuşturucu Raporuna (2021) göre**, yatarak tedavi alan hastaların **maddeyi ilk kullanım yaşının 15-24 yaş arasında yoğunlaştığı, 2018 yılından bu yana madde kullanımına başlama yaşının düştüğü** belirlenmiştir.

Madde kullanım bozukluğunun önlenmesi, tedavisi ve rehabilitasyon süreçlerinin tamamında çocuk-ergenlere, ailelere, sağlık çalışanlarına, hükümete ve toplumda yaşıyan tüm bireylere önemli görevler düşmektedir. Madde kullanımını önlemeye ve tedavi sürecine yönelik müdahaleler planlanırken, **bu deneyimi yaşıyan çocuk-ergenlerin önerilerinin dikkate alınması** müdahalelere önemli bir bakış açısı sağlayabilir, onların tedaviye devam etme ve katılım olasılıklarını artırabilir. Madde kullanım bozukluğu olan ve tedavi gören çocuk-ergenlerin **toplumla iç içe, damgalanmadan yaşamasına yönelik faaliyetler yürütülmeli, toplumu ve aileleri bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları** artırılmalıdır.

Madde kullanımı ve bağımlılığını tespit etmede, önlemede ve tedavi sürecinde **birincil koruyucu unsur ailedir**. Aile içerisinde de annenin rolü belirleyicidir. Kadının sosyo-ekonomik koşulları, psiko-sosyal iyi olma hali, bilgiye erişim şansı madde bağımlılığı ile mücadele başta olmak üzere çocuk refahı açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, öncelikle **annelerin kendi rol ve etkileri hakkında bilgilendirilmesi ve farkındalıklarının artırılması** gerekmektedir. Madde bağımlılığını önlemede **aile denetiminin ve ailenin işlevinin önemine ilişkin toplumsal farkındalığı artırmak**,

aile içi bağları kuvvetlendirmek önemli ve öncelikli bir toplumsal ihtiyaçtır. Madde bağımlılığı ile mücadelede madde bağımlısı çocuk-ergenleri ve aileleri ile bu alanda çalışan STK'lar ve kamu kurumlarını içine alan çok daha kapsamlı iş birliği modelleri geliştirilmelidir. **Cumhuriyet Kadınları Derneği'nin uyguladığı “Uyuşturucuya Karşı Anneler Hareketi Projesi”** kapsamında gerçekleştirilen kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri ziyaretleri, toplantılar, paneller, konferanslar, imza masası çalışmaları, eğitim kurumları ile iş birliği çalışmaları ve veli eğitimleri başarılı bir örnek olarak yaygınlaştırılması önerilmektedir.

ÇOCUKLARIN DİJİTAL BAĞIMLILIK SORUNLARI

Son yıllarda çocukların dijital oyun oynayarak geçirdikleri sürenin önemli ölçüde arttığı ve **bağımlılık düzeylerinin endişe verici boyutlara ulaştığı** görülmektedir. Çocuklarda dijital oyun bağımlılığının önlenmesi önemli bir hedefdir ve dijital oyun bağımlılığına neden olan durumların ve risklerin belirlenmesi önleyici tedbirlerin alınması açısından çok önemlidir. Bu alandaki çalışmalar çocukların, öğretmenlerin, hemşirelerin ve ebeveynlerin konuya ilişkin farkındalığını artırabilir. **Dijital oyun bağımlılığının önlenmesine odaklanan çalışmaların planlanması ve dijital teknolojilerin gerekli ve faydalı kullanımına ilişkin okul müfredatına derslerin eklenmesi** önerilmektedir.

Dijital oyunların sınırsız kullanımı dijital oyun bağımlılığı riskini artırmaktadır. Çocuklar için en önemli rol modeller ebeveynleridir. **Ebeveynlerin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile çocuklarının dijital oyun bağımlılığı düzeyleri ilişkilidir.** Bir konu hakkında bireyin yüksek farkındalığının olması o konuyla ilgili problemleri önlemeye yönelik davranış ve tutumu başlatmada anahtar rol üstlenmektedir. Annelerin dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalıkları akıllı telefon/tablet kullanma süresi ve sahip oldukları çocuk sayısı ile ilişkilidir. **Annelerin dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalıklarının artırılması** ve böylece çocukların dijital oyun bağımlılıklarının önlenmesi için **multidisipliner, aile odaklı müdahale programlarının geliştirilmesi** önerilmektedir.

Dijital oyunlar ebeveyn denetiminde sınırlı ve kontrollü oynandığında çocukların yaratıcılığını geliştirme fırsatı sunabilirler. Bu bağlamda hemşire, öğretmen, ebeveyn ve çocukların iş birliğiyle okul temelli çalışmalar tasarlanabilir.

ÇOCUKLARA SAĞLIKLI BESLENME ALIŞKANLIKLARI KAZANDIRILMASI

Çocuklarımızı tehdit eden en önemli sorunların başlarında **yetersiz ve yanlış beslenme** neticesinde ortaya çıkan çok ciddi beden ve ruh sağlığı sorunları gelmektedir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün tespitlerine göre, tüm dünyada “mikro besin ögesi eksiklikleri, fazla kilo ve obezite dahil olmak üzere tüm biçimleriyle yetersiz beslenme” ülkelerin mücadele etmesi gereken en önemli küresel sorun alanlarından biri haline gelmiştir. İki milyar insanın mikro besin ögesi eksikliğinden etkilenmekte olduğu ve aşırı kilolu ve obez bireylerin sayısının da artmaya devam ettiği hesaba katılarak üç milyardan fazla insanın sağlıklı beslenemediği tahmin edilmektedir. Referans verilen son çalışmalarda, beslenmenin oluşumunda temel etmenler arasında yer aldığı tip 2 diyabet erkeklerde %16, kadınlarda %17,2; prediyabet %28,7; 15 yaş ve üzeri bireylerde hipertansiyon %27,7; obezite %30,3; **çocukluk çağı obezitesi %9,9; fazla kilolu çocuk %14,6; 5 yaş altı çocukların %6'sı yaşına göre bodurdur.**

Okul öncesi dönem sağlıklı beslenme alışkanlıkları kazanımı için oldukça önemlidir ve bu dönemdeki alışkanlıklar gelecek yıllarda beslenme ile ilgili davranışları da etkilemektedir. Önerilen besin ögesi gereksinimlerinin karşılanması için **okul öncesi çocuklarda sağlıklı beslenme davranışları teşvik edilmeli ve ara öğün tüketiminin önemi vurgulanmalıdır.**

Çocuklara yönelik **E-sağlık okuryazarlığının artırılmasına yönelik eğitimler planlanmalıdır.** Adölesan fiziksel aktivite düzeyini artırmayı hedefleyen egzersiz programları geliştirilmelidir. Okulların eğitim müfredatlarına fiziksel aktivite ve elektronik sağlık okuryazarlığını artıracak girişimler planlanmalıdır.

İnternet bağımlılığı düzeyi yüksek olan adölesanlarda uyku kalitesi düşmekte ve yeme davranışları olumsuz yönde etkilenmektedir. Adölesanların sağlıklı gelişimleri için yeterli ve

kaliteli uyku uyuması ve sağlıklı beslenmesi gerekmekte olup internet bağımlılığı açısından değerlendirilmelidir.

ÇOCUK VE GENÇLERDE İNTİHARIN ÖNLENMESİ

Çocuk ve ergenlerde intiharın önlenmesinde en etkili yaklaşım sebep olan faktörlerin ve risk düzeyinin belirlenmesi ve koruyucu faktörlerin desteklenmesidir. İntihar için risk faktörlerinin azaltılması ve koruyucu faktörlerin artırılmasına yönelik disiplinlere özgü müdahale programlarında **psikoterapi, intihar okuryazarlığının artırılması ve okul temelli intihar farkındalığı programları gibi müdahalelerin planlanması önemlidir.**

Çocuk ve gençlerin sosyal hayata uyum sağlayabilmeleri, problem çözme yeteneklerini geliştirebilmeleri için; **sosyal faaliyet imkanlarını da içeren gençlik merkezleri, sağlıklı yaşam merkezleri gibi kurumlarda hizmetler** verilebilir; ailelere ve öğretmenlere intihar girişimlerinin önlenmesi konusunda farkındalık eğitimleri planlanabilir; acil servis ünitesinde görev yapan sağlık personeline, intihar girişimleri ve kriz durumlarında doğru yaklaşımlarda bulunulması için sistemli planlı eğitim programı düzenlenebilir; intihar vakalarının ciddi artış gösterdiği bahar aylarında intihar girişimi önleme çalışmaları artırılabilir; akran zorbalığına ve bağımlılığa yönelik paydaş kurumlar ile çalışmalar yürütülebilir. **Çocuk ve gençlerin kendilerini duygularını ifade edebilecekleri organizasyonlar (kamp, oyun, tiyatro vb.) düzenlenebilir.** Medyanın intihar konusunda haber yapma tutumu ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır.

ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARININ BOYUTLARI

Çocuk istismarı yaygınlığı ve etkileri nedeniyle çok boyutlu bir sorundur. Her kültürde, her sosyoekonomik düzeyde, her din ve etnik kökende meydana gelebilir. Çocuklar en güvende hissetmesi gereken evde, okulda, onu koruma ve gözetme amacı olan kurumlarda ya da sanal ortamda ihmal ve istismara uğrayabilmektedir.

0-12 aylık, günde en az 2 saat ağlayan bebekler bile ciddi ancak önlenebilir bir halk sağlığı sorunu olan çocuk istismarı açısından risk altında olabilmektedir. Bu bebeklerin annelerinin yüksek düzeyde sosyal destek ve mental iyi oluşa sahip olması ile bebeğe tokat atma veya sarsma şeklinde ortaya çıkan fiziksel istismar davranışlarının azaltılabileceği, **sağlık çalışanlarının annelerin sosyal destek sistemlerinin ve ruh sağlıklarının iyileştirilmesinde aktif rol oynaması** önerilmektedir.

Çocuk ihmali çocuğa kötü muamelenin bir tipi ve ölümcül olanıdır. Çocuk ihmali sadece çocuk sağlığı değil aynı zamanda toplum sağlığını da etkilemektedir. **Hemşirelerin savunucu rolleri kapsamında çocuk ihmalinin engellenmesi ve tekrarlanmaması için hemşireler bu konuda bilinçlenmeli ve gerekli önlemleri almalıdır.** Hemşireler çocuk ihmalinin değerlendirilmesinde ve önlenmesinde multidisipliner bir yaklaşım benimsemelidir. İhmale uğrayan çocuğun bakımında hemşireler hem çocuğun ihtiyaçlarını dikkate alarak hem de ailenin sosyo-kültürel durumunu dikkate alarak bireysel bakım sağlamalıdır.

Kişilerin uyuşturucu maddeyle tanışma ve suça yönelmelerinde çeşitli ihmal ve istismar gibi olumsuz çocukluk çağı deneyimlerinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Aile ortamına ilişkin olumsuzluklar yaşamın ilerleyen evrelerinde kişinin fiziksel, bilişsel, duygusal ve toplumsal açıdan birçok sorunu deneyimlemesine neden olurken, aile ilişkileri kişinin tüm bu sorunlarla başa çıkabilmesinde de önemli bir role sahip olabilmektedir. Çocukluk sürecinde ebeveynlerin yanında diğer bakım verenler, eğitim kurumu sorumluları, mahalle gibi mekânsal dinamikler, sosyal çevre ve akran ilişkileri, ailenin kültürel yatkınlıkları ve toplumsal yalıtılmışlığı gibi birçok unsurun etkisi söz konusudur. **Çocuklukta olumsuz deneyimlerin yaşamın ilerleyen dönemlerinde oluşturduğu risk etmenlerini ve riskli davranışları önlemede ilgili kurum ve kuruluşların gerekli sorumluluğu alması** oldukça önemlidir.

Yeni bir çocuk istismarı alanı da çocukları görsel malzeme olarak kullanan sosyal medya fenomenliği olgusuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Oyuncu çocukları koruyan bir yönetmelik olmasına rağmen, henüz **çevrim içi platformun oyuncularını koruyan bir yasa ve yönetmelik yoktur.** Çocukların ebeveyni ya da öğretmeni olan fenomenler para ya da şöhret kazanmak için çocukların güvenliğini ve mahremiyet hakkını zedelemektedir. Paylaşılan videoların kötü niyetli sitelerde istismar edilme olasılığı yüksektir. Bu durum, çocuk haklarının ihlaline neden olabilir ve aynı

zamanda çocukların bilgisi dışında onları tehlikeye atabilir. **Çocuklara ait görsellerin paylaşılması konusunda kuralların olması ve uygulanması ve çevrimiçi platformların oyuncuları olan çocukların haklarının yasa ve yönetmeliklerle korunması ivedilikle ele alınması** gereken konular arasındadır.

06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli yaşanan deprem sonrasında deprem bölgelerinde barınma ihtiyacının giderilmesi amacıyla oluşturulan geçici yaşam alanlarının **7-18 yaş çocuklara yönelik riskler oluşturduğu ve savunmasız duruma düşecekleri koşulların varlığı ile çocuğun güvencesinin sağlanamadığı tespit edilmiştir.** Deprem bölgelerinden iki il ve iki ilçeden ilgili kurum ve kuruluşlara yansıyan vakaların incelenmesi neticesinde afet durumlarında çok sayıda çocuğun ebeveynlerinden ya da kendilerine bakım veren kişilerden ayrı düştüğü ve refakatsiz kaldığı gözlemlenmiştir. Geniş aile yapısına sahip birçok aile 21 metrekare standart ölçüye sahip konteynerlerde hayatını sürdürmek durumunda kalmıştır. Özellikle ebeveyn kaybına uğramış çocukların istismara uğradığı tespit edilmiştir.

Yaşanan felaketler sonrası çocuklara yönelik güvenli yaşam alanlarının temin edilmesi ile ilgili denetim mekanizmalarının daha etkin olması gerekmektedir. **Geçici yaşam alanlarında (çadır kent, konteyner kent) mahremiyet bilinci yüksek ebeveynler yetiştirilmesi amacıyla yapılan psikososyal destek çalışmalarının sürekliliği sağlanmalıdır.** İhmal ve istismar mağduru olup sevgi evlerine yönlendirilen çocuklara yönelik koruyucu önleyici çalışmalara ağırlık verilmesi oldukça elzemdir.

Çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi için, **aileye, ilişkilere ve topluma ait kolaylaştırıcı etmenlerin ortadan kaldırılması çok önemlidir.** Cinsiyete ve sosyal sınıfa ait eşitsizliklerin giderilmesi, kamusal eğitimin kapsayıcı, nitelikli, yaşam becerilerine içeren şekilde yapılandırılması, işsizlik ve yoksulluk oranının azaltılması, aile ve çocuk refahı için çalışan kurumları destekleyen hizmetlerin yeterli hale getirilmesi, çocuk istismarını önleyecek politika ve yasaların geliştirilerek uygulanması, şiddeti yüceltten toplumsal ve kültürel öğelerle mücadele edilmesi, ailelerin ve kurumların olumlu ebeveynlik, çocuk hakları ve iletişim konusunda güçlendirilmesi, madde bağımlılığı ile etkin mücadele, çocuklara hak temelli yaklaşım ve çocuğun üstün yararı ilkesinin çocukla yolu kesişen tüm birey ve kurumlarca benimsenmesinin sağlanması önlemede önemli adımlardır.

ÇOCUĞA YÖNELİK CİNSEL İSTİSMAR DURUMLARINA YAKLAŞIM

Çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde yaşam boyu sürebilecek etkileri olan cinsel istismar olgularının çoğunluğunun bildiri yapılamamakta, bazı olgularda etkileri istismar sonrası hemen ortaya çıkmamaktadır. Cinsel istismara maruz kalan çocuklarda olayın tekrar etme korkusu, çaresizlik, güven duygusunun kaybedilmesi, uykuya dalmada güçlük, geleceğe dair umutsuzluk, kendini suçlama, istismar olayının zihinde canlanması, utanç duyma, değersizlik duygusu, intihar girişimi, karşı cinsten nefret etme, gece kabus görme, içe kapanma, okul başarısında düşme, ruh halinde dalgalanma gibi durumlar görülebilmektedir.

Ülkemizde cinsel istismar mağduru çocukların ilk muayenelerinin yapıldığı ve adli süreçlerinin başlatıldığı **Çocuk İzlem Merkezlerinde çalışan profesyonellerin cinsel istismar konusunda donanımlı olmaları gerekmektedir.** Özellikle adli muayene süreçlerinin **çocuğun travmatize edilmeden yürütülmesi**, muayene esnasında çocukta anksiyete ve korkuya neden olabilecek durumların etkili bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

Çocuk istismarını önlemeye yönelik stratejiler okul öncesi dönemde çocukların eğitimi ile başlamalıdır. Cinsel istismarı önleme stratejilerinin okul tabanlı eğitim programları ile uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. Temel hedef, çocuk cinsel istismarını önlemek için **çocukların bedenini tanıma ve beden güvenliği ile ilgili bilgi ve becerilerini artırmaktır.** Ülkemizde çocuk cinsel istismarını önlemek için çocukların bedenini tanıma ve beden güvenliği ile ilgili bilgi ve becerilerini artırıcı çalışmaların okul öncesi yaş döneminden itibaren okul tabanlı eğitim programlarına eklenmesi yönündeki gereklilik tartışılmıştır. Bu tartışma sonuçları **2024 yılı itibariyle okul öncesi eğitim programlarında yerini almıştır. Ancak bu uygulamaların sağlıklı bir şekilde hayata geçirilmesi için öğretmen ve veli iş birliği güçlendirilerek toplum geneline yaygınlaştırma çalışmaları artırılmalıdır.**

Okul öncesi dönemde geniş bir yer tutan drama uygulamaları çocuğu merkeze alarak onun öğrenme sürecinde aktifleşmesini sağlamaktadır. Çocuklar drama ile duygu ve düşüncelerini, alışkanlıklarını, bilgilerini göz önüne sererek, birbirleriyle grup içinde etkileşim göstererek, bir şeyleri paylaşarak ve gözlemleyerek öğrenmektedirler. Çocukların bu yolla, yani yaparak ve yaşayarak öğrendikleri bilgiler kalıcı olmakta ve hayata daha kolay bir şekilde geçirilebilmektedir. Doktora tez çalışması kapsamında yaratıcı drama ile geliştirilen ve etkinliği kanıtlanan **Bedenim Benim Özelimdir Eğitim Programının (BBÖEP) Milli Eğitim Bakanlığı'na sunularak okul öncesi dönem eğitim müfredat programı içine dahil edilmesi önerilmektedir.**

AKRAN ZORBALIęI VE ÇOCUKLARA YÖNELİK SİBER ZORBALIK

Öğrenciler arasında kendini gösteren şiddet vakaları ve akran zorbalığı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştır. **Akran Arabuluculuęu Derneği**, dünyanın çeşitli ülkelerinde akran zorbalığının önlenmesi, azaltılması ve dönüştürülmesi için etkin ve uygulanabilir yöntemlerden biri olan **"akran arabuluculuk yaklaşımı ve uygulamaları" hakkında farkındalık yaratılmasına çalışmaktadır.** Bu yöntemde, uyuşmazlık yaşayan öğrenciler, kendileriyle aynı yaşta olan bir sınıf arkadaşlarının kolaylaştırıcılığında, ortak sorunlarını yüz yüze müzakere ederler. Sözlü, fiziksel ve psikolojik şiddet öğelerinin yerini müzakerenin almasıyla sorunlarıyla yüzleşen, kendini yapıcı olarak ifade edebilen, duygularını yönetebilen, karşıdakini dinleyen, empati kuran ve ortak menfaati dikkate alarak çözüm üretebilen bireylerin yetişmesine imkân sağlanır. Ayrıca, uygulamada yer alan öğrencilerin, zorbalığın yarattığı sonuçlarla yüzleşmesi mümkün olur. Şiddet dilinin, yapıcı müzakere ve problem çözme becerisine dönüştürülmesi önemli bir kazanımdır. Bireyin, erken yaşlarda elde edeceği kazanımlar; kişisel kariyerleri kadar toplumun dönüşümü açısından da önemlidir. **Bu modelin devlet okullarında yaygınlaştırılması soruna etkili bir çözüm olarak önerilmiştir.**

Siber zorbalık da dünya genelinde olduğu kadar toplumumuz açısından da oldukça önemli bir boyuta ulaşmıştır ve çocuklar üzerinde son derece zarar verici boyutlarda karşımıza çıkabilmektedir. **Siber zorbalığın fark edilmesi, tespit edilmesi, önlenmesi ve çocuklar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerinin azaltılması son derece önemlidir.** Siber zorbalığın önlenmesine yönelik; **toplumun her kesiminin siber zorbalık konusunda bilinçlendirilmesine ve farkındalıklarının artırılmasına** yönelik çalışmaların yapılması, ailelerin ve çocuklarının bilgi ve iletişim teknolojilerini doğru ve etkin şekilde kullanması yönünde müdahale programlarının düzenlenmesi önerilmektedir.